

**Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Neveléstudományi Doktori Iskola**

Doktori Iskola vezetője:

Dr. Pukánszky Béla, DSc, egyetemi tanár
Dr. Bárdos Jenő, DSc, professzor emeritus,
programigazgató

Gulyás Klára

**Magyarországi roma értelmiségiek szerepei a romák
oktatási integrációjában és társadalmi
felzárkózásában**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezetők:

Dr. Mogyorósi Zsolt PhD

Dr. habil. Kotics József

Eger, 2021

1. A kutatás célkitűzései, hipotézisei

1.1. A kutatás célkitűzései

A kutatás során a magyarországi roma értelmiségiek szerepvállalásának, identitásának tudományos vizsgálatát végeztem el különösképpen a romák oktatási integrációjában és társadalmi felzárkózásában való részvételükre és elképzeléseikre vonatkozóan.

A kutatás relevanciáját az alábbi tényezők adják:

- 1) A többségi és kisebbségi kultúra kölcsönös megismerésének fontossága.
- 2) Az aktuális hatalmon lévő politikai elit kommunikációjában a roma értelmiségiek szerepének hangsúlyozása a roma társadalom integrációjában.
- 3) Az aktuális társadalompolitikai folyamatokat tekintve is érdemes külön foglalkozni a roma diplomások társadalmi szereplehetőségeivel, azok kulturális gyökerű jelenségeivel.

Ma Magyarországon a romák két elsőrő erejű hatásnak vannak kitéve: egyfelől a szociális hátrány fokozódásának, valamint a közgondolkodás, a jogkultúra és az intézményes mechanizmusok etnicizálódásának. A rendszerváltást követően bekövetkező súlyos társadalmi folyamatok a romákat alapvetően új helyzetbe hozták, ennek következtében újra növekszik a roma lakosság társadalmi elkülönülése, leszakadása, marginalizáltsága, egyre nagyobb méreteket ölt az iskolai szegregáció. Ez a folyamat napjainkra is jellemző, ami arra utal, hogy nem sikerült megtalálni a hátrányok kompenzálásának, az esélyteremtés biztosításának feltétel- és eszközrendszerét.

Másik összetevőként azt emelhetjük ki, hogy a szociális és az etnikai dimenzió keveredése figyelhető meg a szakpolitikákban s nemcsak a közvélemény megítélésben. Ez a tapasztalatok szerint a problémák megfogalmazására és megszüntetésére tett kísérletekben erősen csökkenti a megoldás lehetőségét.

- 4) A romákra vonatkozó társadalomtudományi kutatások többsége a hátrányos helyzetű, marginalizálódott roma társadalom megismerésére koncentrálódik. Kevés olyan kutatás van, amely a roma társadalom értelmiségi rétegére vonatkozik és azok is inkább az értelmiségi válás folyamatának megismerésére koncentrálnak, a cselekvési dimenzió nem jelenik meg bennük.

A kutatási téma neveléstudományi aspektusai:

- A mai oktatás legsúlyosabb kérdéseinek egyike a hátrányos helyzetű (többségében roma származású) tanulók iskolai lemorzsolódása, hátránykompenzációjának sikertelensége.
- A roma értelmiség romák/cigányok oktatási integrációjában játszott szerepének vizsgálata releváns neveléstudományi kérdés.
- A politikai elitek elváráshorizontján hangsúlyosan jelenítik meg a roma értelmiségiek szerepét a társadalmi felzárkózás és az oktatási integráció folyamatában.
- A vizsgált roma értelmiségiek ezzel kapcsolatos nézetei, pedagógiai elvei és gyakorlatuk szisztematikus megismerése nélkül nem ítéhető meg ennek a tevékenységnek a társadalmi hatékonysága.
- Magyarországon a spontán szegregáció és az etnikai átrétegződés következtében egyre nagyobb arányban jelennek meg a szegregált óvodák és iskolák, bizonyos térségekben már akkor is kizárólag roma gyermekek látogatják ezeket az intézményeket, ha a településen még nem a roma népesség van többségben.
- Fontos neveléstudományi célkitűzés azt megvizsgálni, hogy a – különösen a pedagógiai végzettségű – roma értelmiségiek milyen szerepet játszanak/játszhatnak ezeknek a szegregált intézményeknek a működésében.

A kutatás aktualitását és jelentőségét az adja, hogy ebben a témakörben korábban országosan átfogó, komplex vizsgálat nem készült. Bár a roma értelmiségiekre vonatkozó magyarországi kutatások egyre komolyabb szakmai eredményeket tudnak felmutatni a kvantitatív és kvalitatív eljárások együttes alkalmazása nem jellemzi a megközelítésmódokat, azok elsődlegesen egy speciális, szűk csoportra vonatkoztatott interjú vizsgálatok.

1.2. A kutatás hipotézisei

1. A vizsgálatba vont magukat romának valló diplomások és a jelenleg a felsőoktatásban tanulók értelmiségi szerepei a speciális magyarországi kisebbségi léthelyzet által meghatározottak és a többségi társadalom velük kapcsolatos szerepelvárásainak kívánnak megfelelni.
2. A roma diplomások identitásában meghatározóvá válik a „permanens liminalitás” állapota, amely arra a helyzetre utal, amely az értelmiségivé válás folyamatában jellemző rájuk, a származási közösségüktől eltávolodnak a társadalmi/mobilitási

folyamat eredményeképpen, de a többségi szakmai közösségnek és tágabb többségi közösségnek nem válnak elfogadott tagjaivá, így élethelyzetüket a tartós köztesség állapota jellemzi, amely sokszor traumatizált állapottal kísért. Felfogásom szerint a jelenség értelmezésére Victor Turner amerikai antropológus liminalitás elmélete (Turner 2002:107-108) kínál értelmezési keretet.

3. Feltételezhetően a roma értelmiségi szerepekről kialakított elképzeléseik jelentékeny módon határozzák meg a romák társadalmi integrációjára vonatkozó problémaértelmezéseiket, ennek következtében a különféle megoldási módok iránti fogékonyságukat és a lokális térben kialakított cselekvéseiket.
4. A diskurzusban jelenlévő általánosan megfogalmazott tétel, miszerint a roma értelmiség eltávolodóban van az őt kibocsátó roma társadalomtól feltételezhetően inkább egy társadalmi mobilitási/polgárosodási folyamat következményeként értelmezendő, semmint a roma identitástól való tudatos távolodásnak. A szakirodalomban megjelenő roma értelmiségiekre vonatkozó sematikus és túláltalánosító tétel azonban korrekciót kíván, ugyanakkor elismerve azt, hogy a roma értelmiség saját kultúrájától való eltávolodása egyes életutakban jól kirajzolódóan személyes döntés következményeként valóban megjelenik.

A kutatás várható eredményei:

- 1) Átfogó képet rajzol: A roma/cigány értelmiségiek belső tagoltságáról, szerepfelfogásukról, a roma kultúráról forgalmazott elképzeléseikről, a romák társadalmi integrációjában és oktatási integrációjukban betöltött szerepükről, etnikus identitásuk összetevőiről és annak alakulási folyamatáról.
- 2) A megszerzett tudományos ismeretek felhasználhatók társadalompolitikai döntések, szakpolitikák kialakításához.
- 3) A kutatási eredmények hozzájárulhatnak a roma értelmiségiek önképének alakulásához.

2. Elméleti-módszertani keretek

2.1. Elméleti vonatkozások

A vizsgált probléma elemzése során az interpretív antropológia elméletére támaszkodom. A Clifford Geertz nevéhez kötődő irányzat azt mondja, hogy a kultúra az értelmezésen keresztül létezik, de ezeket az értelmezéseket nem a kutató állítja elő, hanem az adott kultúra „bennszülöttei” hozzák létre. Jelen vizsgálat esetében a roma értelmiségiak hoznak létre értelmezéseket a roma értelmiségiak szerepeivel kapcsolatban és a saját értelmiségi szerepeiket illetően. Ezek az értelmiségi aktorok magukat roma származásúnak tartják és felvállaltan roma identitással rendelkeznek, ez a közös pont bennük. De a „roma kultúráról” és a roma értelmiségiak szerepeiről kialakított elképzeléseik egy sajátos perspektívában fogalmazódnak meg. Azt, hogy az adott szereplő, honnan, milyen nézőpontból látja a saját kultúráját és értelmiségi szereplehetőségeit, az határozza meg, hogy milyen a szocioökonómiai státusa és a szociokulturális beágyazottsága. Miután az egyes szereplők eltérő nézőpontból szemlélik ugyanazt az entitást, ebből következően az arról adott interpretációk is eltérőek. Ebből adódik, hogy a vizsgálatba vont diplomás romák roma kultúráról és értelmiségi szerepről alkotott értelmezései igen változatosak és különbözőek. Az ezekből létrejövő kultúra és szerepolvasatok nem állnak össze egységes egészzé. Sokkal inkább az történik, hogy az értelmiségi szereplők különböző szempontokból körül írják: ők mit neveznek roma kultúrának és a roma értelmiségiak szerepeit illetően milyen elképzelésekkel rendelkeznek. Az interpretív megközelítés felfogásában a kultúra bennszülötteinek értelmezései között nem különíthetünk el jobb és rosszabb értelmezéseket, az interpretációk között nincs értékviszony. A „sűrű leírásnak” nevezett interpretív elemzés célja a vizsgálat során az értelmezések feltárása és azonosítása. A kutató az adott entitásra vonatkozó interpretációk egymás mellé helyezésével arra törekszik, hogy a lehetőség szerinti minél teljesebb képet alakítsa ki a kutatásba bevont aktorok vélekedései alapján. A vizsgálat során tehát a jelentéseket kutatjuk, azt a jelentés összefüggést, ami az egyes szereplők eltérő értelmezéseiből áll össze. Az értelmiségi szerepfelfogásokról alkotott kép az értelmezések teljességéből áll össze. Fontos kiemelni, hogy az értelmezés szempontjából lényeges szerepe van annak, hogy a kutatást végző maga is roma értelmiségi, akinek van egy viszonya a roma kultúrához és van egy sajátos viszonya a kutatásba bevont roma értelmiségiakhez. Itt tehát azzal is számolnunk kell, hogy a kutatónak értelmező viszonya van a szereplőkhöz és ezen keresztül az általuk kialakított értelmezésekhez. Fenti elméleti megfontolások alapján azt feltételezem, hogy nem létezik ma a roma értelmiségiak

által használt egységes értelmiségi szerepfelfogás, azért nem mert az erről kialakított képet és az ehhez való viszonyt az egyén szociokulturális beágyazottsága, a személyiség, a műveltség, a munkatevékenység jellege, az egyén kapcsolati hálójának és mindezek együttesen tematizálják. Ez határozza meg, hogy ki mit mond arról, szerinte milyen szerepek rendelhetők a roma értelmiséghez. Ezekből az értelmezésekből nem rajzolódik ki egy markáns definíció az elvart és megvalósított értelmiségi szerepértelmezésekre vonatkozóan, sokkal inkább egy plurális értelmezési háló elemei és kapcsolódási pontjai olvashatóak ki belőle. Ezek az értelmezések néha kizárják egymást, más esetben átfedéseket mutatnak. Ezek dinamikája hozza létre azt a diskurzusmezőt, ahol az erről folyó vita zajlik.

A magyarországi cigányokra vonatkozó társadalomtudományi kutatások az elmúlt 20-25 évben elsősorban a cigányság társadalmi struktúrában elfoglalt helyét vizsgálták. A társadalmi integráció és társadalmi esélyegyenlőség kérdéskörében keresztül a legnagyobb hangsúllyal a hátrányos helyzetű romák problémái jelentek meg. Ezt maga a jelenlegi társadalompolitikai diskurzus „írta elő”, amely nagy hangsúlyt fektet a társadalmi integrációra, a leszakadók és a kirekesztettek társadalmi befogadására. Azok a cigányok, akik a társadalmi mobilitás csekély lehetőségével mégis élni tudtak, és így kikerültek a hátrányos helyzetűek, szociálisan depriváltak köréből, a legtöbb esetben kiesnek a társadalomkutatások fókuszából. Nagyon kevés olyan kutatás van, amely a roma elitnek vagy a sikeres romák identitását, integrációs stratégiáit kutatta volna.

Doktori értekezésemben a roma diplomások átfogó vizsgálata során a kulturális antropológiai és neveléstudományi megközelítések együttes alkalmazására teszek kísérletet. Megközelítem a társadalmi integráció fogalmának van kitüntetett jelentősége. A kulturális antropológiai megközelítés két dimenzióját emelem ki: az alkalmazott szemlélet fontosságát hangsúlyozva, a kutatás során szerzett tudományos ismeretek gyakorlati értékét és hasznosíthatóságát tartom kiemelkedően fontosnak. A roma kultúrára vonatkozó kiterjedt antropológiai vizsgálatok teljeskörű bemutatására nem törekedhettem, ezért csak a roma identitásra vonatkozó kutatási eredmények vizsgált témához köthető vonatkozásait érintem.

Neveléstudományi szempontból értelemszerűen az oktatás társadalmi integrációban betöltött kulcsszerepe kerül a vizsgálatok középpontjába a roma diplomások vonatkozásában.

Napjainkra egyre jellemzőbb folyamat, hogy az integrációt elősegítő szakember maga is tagja lehet az érintett közösségnek. Az ebből fakadó nézőpontja fontos lehet a szakmai munka sikeressége szempontjából. A romák túlnyomórészt megmaradtak a mai napig a társadalmi integráció célcsoportjaként, de mára a roma értelmiségiek körének bővülése révén egyre inkább

szóba jöhetnek olyan társadalmi szereplőként, akik maguk is formálói az integrációs folyamatnak. Emiatt is kiemelten fontosnak tartom a roma értelmiségiek szerepeire vonatkozó átfogó kutatást.

Az elemzés fogalmi kereteinek kialakítása döntő módon határozza meg a vizsgálat módját és kapott eredményeket. Ha a ma szűk értelemben használt, bevett értelmiségi definíciót vennénk alapul a kutatás során, az pusztán néhány tucat elit roma értelmiségi vizsgálatát jelentené. Ők azok, akik a közvélemény előtt a roma értelmiség véleményformálóiaként jelennek meg és jelenítik meg magukat is a közvélemény előtt. Ők azok, akik klasszikus intellektuel szerepet valósítanak meg: ideológiát és kultúrát előállítók. Elitista értelmiségi felfogásuk minden más szereplőt, még a szakértelmiséget is kizárják az értelmiség fogalmából.

Értekezésem nem vállalhatja fel az értelmiség-definíciók szisztematikus bemutatását, de miután a kutatás során meghatározó szerepet tölt be az értelmiségi szerep fogalma, a diskurzus néhány összetevőjére ki kell térnünk. Az értelmiség fogalmának jelentéstartalma ugyan jelentős eltéréseket mutat, azonban van néhány kulcstényező, amely tagolja a kialakított álláspontokat. Az egyik legfontosabb összetevő az értelmiségi közéleti szerepvállalását érinti. Max Weber elhíresült esszéjében (A tudomány, mint hivatás) egyértelművé tette, hogy a tudós nem rendelheti alá hivatását sem ideológiának, sem tekintélynek, ezzel egyértelművé tette, hogy számára a tudománynak értéksemlegesnek kell lennie és távol kell maradnia a közélettől. Megfogalmazódik köztes útként az értékek melletti elkötelezettség, ami szemlélő értelmiségi szereppel párosul, annak nem része az aktív közéleti szerepvállalás. Max Weber felfogásának ellenpontjaként az értelmiségi szerepek politikai eszmék szolgálatba állítása és az értelmiségiek politikai magatartása fogalmazódik meg. A törésvonal egyértelműen ideológiai alapú. A magyar véleményformáló értelmiség átfogó vizsgálata során Kristóf Luca az értelmiséget társadalmi szerepek összeségeként határozza meg. Egyetért a ma teljesen bevett felfogással, hogy az értelmiséget kizárólagosan intézményi kritérium (pl. diploma) alapján nem lehet meghatározni. A lehetséges konszenzusos definíció az értelmiséget társadalmi szerepként azonosítja, amelynek lényegi összetevője a kultúra és a tudás létrehozása, közvetítése és terjesztése. Egy további fontosnak ítélt társadalmi szerepnek tekinti az értékek, normák, ideológiák és szimbólumok megalkotását és továbbadását.

Az értelmiségiszociológia három fogalommal írja körül a lehetséges értelmiségi szerepeket: a szakértelmiségi (professional), az intellektuel fogalma alatt az értelmiség szellemi és morális elitjét értik, akiket erős társadalomkritikai attitűd jellemez, az intellektuel szerepfelfogás nem tekinti értelmiséginek a szakértelmiségieket. Az intellektüelek azért zárják ki őket a

fogalomból, mert nem foglalkoznak eszmék és értékek előállításával és terjesztésével, ami felfogásukban döntő jellemzője az értelmiségi szerepek betöltőinek, ami értelemszerűen erős ideológia elköteleződést is magában foglal.

Kristóf Luca könyvében a mai magyar értelmiséget 4 fő kategóriába rendezi, pontosabban az értelmiség fogalmának egyre szűkülő kategóriáiba sorolja a szereplőket. Az értelmiség legtágabb definíciójába mindenki beletartozik, aki szellemi munkát végez és magasan képzett személy, míg egy szűkebb felfogás már csak a kultúra termelésében részt vevőket tartja értelmiséginek, akik legfőbb jellemzője a tágran értelmezett alkotás. Gyakorlatilag ők azonosak a korábban szakértelmiségiként meghatározottakkal. Egy jóval szűkebb körbe a közéleti szerepvállalást elengedhetetlennek ítézők tartoznak, akik az intellektuel értelmiségiek közé sorolhatóak, és a legszűkebb körbe tartoznak a kritikai értelmiségi szerepet betöltők, ahol a közéleti szerepvállalás minden esetben társadalomkritikai attitűdöt is feltételez. A XIX. század elejétől sajátos küldetése lesz a kevésbé polgárosult országok értelmiségi rétegének: előmozdítani a társadalom modernizációját, elérni annak átalakítását. Ennek a modernizációs misszióknak a felvállalása markáns jellegzetességévé válik a kelet-európai értelmiségnek. A kisebbségi értelmiség fogalma és szerepei a tudományos kutatásban nem kaptak eddig kellő figyelmet. Elsősorban az irodalom és művészet képviselőinek szerepe váltott ki érdeklődést.

Az értelmiségiek társadalomtörténeti szerepeit illetően fontos kiemelni: a kutatások arra utalnak, hogy Közép-Kelet-Európában az értelmiségiek sajátos szerepet töltek be.

Kligman szerint a posztszocialista átalakulás egyik jellegzetessége, a szegénység etnikai jellegének kialakulása, ahogy ő fogalmaz: Közép-Kelet-Európában a szegénységnek cigány arculata van.

A 2000-es évek elején indultak kollektív egyetemi vagy kutatóhelyi pályázatokhoz kapcsolódó projektek, amelyek a romakutatás markáns személyiségeihez kapcsolódnak. Alapvetően a szociológia és a neveléstudomány képviselői közül kerülnek ki a kutatók. Ekkortól válik markáns irányzattá, hogy doktori értekezések sora születik a roma értelmiség témakörében, itt is a neveléstudományi, szociológiai és mentálhigiénés szempontok válnak dominánssá (Torkos Katalin, Lukács Ágnes, Szabó Tóth Kinga, Sz. Kármán Judit). Ezek a vizsgálatok a sikeres, boldoguló cigányok/romák metaforákkal azonosítják ezeket az életutakat, annak ellenére, hogy a szűk értelmiségről rajzolt kép sokkal árnyaltabbnak tűnik, minthogy a sikeresség lenne a fő jellemzője. Ugyan a társadalmi mobilitás vonatkozásában, a megküzdés révén valóban lehet sikerről beszélni, ezért azonban sok értelmiségivé váló szereplő súlyos árat fizet, ahogy ezt a kutatási eredmények pontosan meg is jelenítik. Súlyos identitásproblémák, a „se ide, se oda

nem tartozás” (Torkos Katalin), leromlott mentális állapot, amely különösen az értelmiségivé váló roma nők esetében válik igen jelentős problémává (Kármán Judit). Közülük is elsődlegesen a Budapesten élő nők körében figyelhető ez meg. Ők nagy arányban elváltak, szociális kapcsolatrendszerük beszűkült.

Az eddigi vizsgálatok módszertani megközelítéséről összefoglalóan megállapítható, hogy alapvetően kismintás kérdőíves, vagy interjú kutatás történik. A kvantitatív és kvalitatív kutatástechnika együttes alkalmazására ez idáig csak Sz. Kármán Judit munkájában kerül sor. A témakörben született első vizsgálatok sikeres roma értelmiségi életutak interjú kötetekben való bemutatásával jellemezhető. Itt a sikeresnek tekintett életút önmagában válik fontossá, annak felmutatása, létezése a kutatás célja, emiatt ezeknek az életutaknak a tudományos elemzése nem is történik meg. Ez a fajta megközelítés azóta is népszerű, az elmúlt tíz évben is több ilyen sikeres életutakat bemutató interjúkötet látott napvilágot, az utóbbi években kettő is. Igen változatos azok köre, akikkel ezek az interjúk készülnek: hol sikeres politikusok, roma művészek, hol sikeres szakkollégiumi hallgatók lesznek az interjúalanyok. Új műfajnak tekinthető az utóbbi években a sikeres roma értelmiségiokről készített portréfilm. Az 1980-as évek közepén indulnak meg a tudományos igényű roma értelmiségi vizsgálatok, még mindig a sikeres roma kategóriában vizsgálva a kérdést. Az értéktelített fogalom hosszú ideig meghatározó fogalmi kerete a kutatásoknak. Forray Katalin és Hegedűs T. András sikeres cigány csoportok és sikeres cigány nők körében végez vizsgálatot (1985). Csepeli- Székely-Örkény azt vizsgálja, hogy az intragenerációs mobilitás esetében lehetséges-e a cigány identitás megőrzése és átadása (2001).

A felsőoktatásba került roma hallgatók első átfogó vizsgálata Forray R. Katalin tevékenységéhez köthető „A Roma-cigány hallgatók a felsőoktatásban „című kutatási projektben (2003) a Magyarországi Cigányok Közalapítványa által támogatott hallgatókat vizsgálta.

A korábbi kutatások a sikeres diplomások életútjában azonosítottak több olyan tényezőt, amely nagymértékben járult hozzá a diploma megszerzéséhez: a családi háttér rendezettsége, szülői elvárások szerepe, az iskolai környezet támogató volta. A kutatások megerősítik, hogy a diplomás romák esetében igen gyakran a diploma megszerzésének ideje kitolódik, jóval később kerülnek be a felsőoktatásba, többször éveket kihagynak, gyakran levelező tagozaton végzik tanulmányaikat, már családos munkavállalóként. Az ösztöndíjas támogatórendszer intézményesítése (Romaversitas, Roma szakkollégiumi Hálózat, Roma Education Fund)

segített a tanuláshoz szükséges anyagi stabilitás kialakításában, így napjainkban ez a tendencia már nem olyan meghatározó.

3. A kérdőíves kutatás módszertana és eredményei

A kérdőíves kutatás legnagyobb nehézségét a bevonásra kerülő személyek kiválasztása és elérése jelentette. Miután az etnikai hovatartozás saját bevalláson alapul és védett adat, értelemszerűen nem lehetnek és nincsenek olyan nyilvános listák és adatbázisok, amelyekből a kutató kiindulhatna a mintaválasztás során. Sajátos módszertani nehézséget okozott, hogy nincs a bevonható személyek köréről lista és az a személyiségi jogok tiszteletben tartása miatt nem is készíthető el. A kutatás a kérdőíves felvétel során teljes mértékben garantálta az anonimitást. A kérdőíves kutatásba bevontak körének kiválasztása során a legfőbb törekvésem arra irányult, hogy közvetett módon minél több szóba jöhető személyt megszólítsak és felkérjek a kutatásban való részvételre. Alapvetően két mód kínálkozott, hogy minél szélesebb körben tudjak magukat roma származású valló (csak azokat vontam be a kutatásba, akik önbevallásos alapon romának tekintik magukat) már diplomával rendelkező, vagy most felsőfokú tanulmányokat folytató személyekkel kapcsolatba kerülni. A Romaversitas és a Roma Szakkollégiumi hálózat intézményesített formában vesz részt a roma értelmiségiek képzésében és társadalmi szerepvállalásának erősítésében. A Roma Education Fund is segítette a kérdőíves kutatás alanyainak bővítését az információk megosztásával és népszerűsítésével.

Az adott intézmények valószínűleg rendelkeznek listával a náluk ösztöndíjban részesülő hallgatókról, de miután az személyes adatokat tartalmaz, így azok a kutatás céljára nem tovább adhatóak. Azonban nagy segítségemre voltak abban, hogy különböző (az érintett populáció által igen aktívan használt) internetes felületeiken felhívták az érintettek figyelmét – akár egykori akár mostani hallgatóik esetében is – a kutatásra. Ez jelentős mértékben növelte a kérdőívet kitöltők számát. Ugyanakkor az esetek többségében most hallgatói jogviszonnyal rendelkező hallgatókról van szó, ami nem tette volna lehetővé, hogy általánosabb összefüggéseket tehessünk. A másik platform, ahol népszerűsítettem a kutatást és a kérdőívet az a roma internetes közösségi (többnyire zárt) csoportok, ahol feltételezhetően nagy számban vannak jelen roma diplomás értelmiségiek. Ez a kezdeményezésem azért is lehetett sikeres, mert egykori roma szakkollégiumi hallgatóként, másfelől a REF egykori ösztöndíjasaként és a Romaversitas vasárnapi csoport foglalkozásainak résztvevőjeként személyes viszonyom volt az említett intézményekkel. Másfelől a zárt roma közösségi (facebook) csoportok esetében jómagam is több éve tag vagyok. Ugyancsak segítette a kérdőívet kitöltők minél nagyobb

csoporthoz az UCCU Alapítvány azzal, hogy felhívásomat és a kérdőív linkjét közzétette. Ebben az esetben is erős személyes kapcsolat és kötődés a jellemző, hiszen évek óta vagyok az UCCU Alapítvány önkéntes koordinátora. Fontos kiemelni, hogy az említett szervezetek minden hozzájuk tartozó hallgató számára elérhetővé tették az online kérdőívet, a közösségi csoportok pedig megosztották annak linkjét. Nagyon segítette a rekrutáció bővítését az is, hogy a roma közösség körében nagy reputációval bíró véleményformáló roma értelmiségi szereplők saját közösségi oldalukon közzé tették az online kérdőív linkjét és személyesen kérték roma értelmiségi ismerőseiket annak kitöltésére. Ugyancsak sokat vitte előre a kitöltők körének bővítését, hogy a roma tematikában kutatást végző nem roma értelmiségiek, kutatók jelentős köre – akik széles ismeretségi körrel rendelkeznek roma értelmiségi körökben – fontosnak ítélve a kutatást maguk is támogatták azt és megosztották a kérdőív linkjét. Miután jómagam mind a REF, mind a ROMVER és a Roma szakkollégiumok alumni facebook közösségi csoportnak is tagja vagyok, az abban megjelenő szakkollégiumi facebook zárt csoportok tagjainak külön messenger üzenetben elküldtem a kérdőív linkjét kísérszöveggel. A kérdőív kitöltésének első fázisában, majd annak utolsó fázisában újra kiküldtem a személyes messenger üzenetet abban az esetben, hogyha nem érkezett bármilyen visszajelzés a kitöltésről. A többszáz messenger üzenet hatására nagy számban töltötték ki a kérdőívet, ez jelentős mértékben vitte előre a minél nagyobb kitöltői létszám elérését. Ennek következtében a kitöltők csak igen szűk köre tartozik a személyes ismertségi körömbé.

Összességében a kitöltési határidő meghosszabbítására nem volt szükség. 355 személy töltötte ki a kérdőívet. A kitöltők köre természetesen nem tekinthető reprezentatívnak. Az elemzés során kizárólag arra törekedtem, hogy a válaszadók szociokulturális viszonyaira, roma értelmiségi szerepeire, etnikai identitására, társadalmi szerepvállalására vonatkozóan beérkezett nagy mennyiségű adatsor alapján komplex képet adjak a kitöltők jellemzőiről. A cél csak az lehetett, hogy a kitöltőkre vonatkozóan nyerjek képet, ez azonban nem általánosítható a magyarországi roma értelmiség egészére. Ez nem is volt célom. De az igen, hogy a jelentős komplex adatokat tartalmazó adatbázis alapján átfogó képet kapjak a mintában szereplőkről és a kvalitatív kutatás részeként felvett interjúk segítségével mintázatok megragadására tegyek kísérletet.

A kérdőíves kutatás átfogó képet rajzol a vizsgálati populáció összetételét meghatározó alapvető változókról és a kérdésekben megfogalmazott válaszokból kirajzolódó attitűd és cselekvési dimenziókról.

Az adott alapsokaságra vonatkozó elemzések egyfelől azt szolgálták, hogy megbízható szempontrendszerrel kínáljanak az interjúalanyok kiválasztásához, de ezen túl az igen összetett

kérdéseket tárgyaló kérdőív adatai jó lehetőséget kínáltak arra is, hogy belőle kirajzolódjon a diplomás vagy jelenleg diplomát szerző romák profilja. Összefoglalóan az alábbi paraméterek mentén és összekapcsolódásaként ragadható meg a vizsgálati populáció. A már diplomát szerzett vagy diplomaszerezés folyamatában lévők hatvan százaléka nő. A roma közösségi csoporthoz való tartozás esetében jelentős eltérések figyelhetők meg a három csoport vonatkozásában a férfi nő arányt tekintve. Az oláh cigány csoport esetében 29 százalékot tesz ki a férfiak aránya, míg 71 százalékot a nőké. A férfiak aránya a beás közösség esetében még az oláh cigányokénál is jóval kisebb, mindösszesen 24 százalék. Így a nők a beás közösségben háromnegyedes aránnyal részesednek (76 százalék). Ebből a két adatsorból következik, hogy a romungro csoport esetében jóval kiegyenlített lesz a férfi nő arány. A számok nyelvén: a 231 romungro válaszadóból 103 férfi és 128 nő. Így 45-55 százalék arányban jelennek meg a csoportban. A kutatási minta megoszlásának megyénkénti eloszlását vizsgáljuk, akkor el kell különítenünk a kibocsátó/származási közeg lakóhelyét és a jelenlegi lakóhelyet. A jelenlegi lakóhelyet illetően Budapesten él az összes kitöltő majdnem egyharmada (94 fő), ezt követően legnagyobb arányban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élnek (38 fő), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 34 fő, Hajdú-Biharban 27, míg Baranyában 25 fő lakik. Budapesten és az említett 4 megyében él a kutatási minta kétharmada (72 százalék). A származási településekről készített kimutatás arra utal, hogy ezek döntő mértékben az említett 4 megyében találhatóak. Ez egyértelműen a magyarországi roma népesség egyenetlen területi koncentrációjával hozható összefüggésbe. Országosan azokból a térségekből származnak a roma értelmiségiek, ahol a legnagyobb arányban él a roma populáció. Az adatokból jól kirajzolódik egy mobilitási folyamat. Ennek egyik összetevője, hogy nagy számban telepednek le a diplomás romák Budapesten, másfelől ezzel párhuzamos folyamatként a korábbi községekben élők a diploma megszerzését követően nagyobb városokba, az esetek többségében a megyeszékhelyre költöznek. A lakóhely szerinti megoszlás alapján azt találtuk, hogy a roma nyelvi/kulturális csoportok esetében a beások közül élnek a legtöbben arányait tekintve községben, ez az összes beás diplomás egyharmada, míg az oláh cigányoknál ez 28 százalék, a romungrok esetében csupán az ötöde él a diplomásoknak községben. Budapesten a beások 19 százaléka, az oláh cigányok 24 százaléka, míg a romungrok 29 százaléka él.

A szülők roma származására vonatkozó kérdésre beérkezett adatok igen nagy arányban mutatnak roma-nem roma vegyes házasságot. A 355 válaszadó majdnem harmada (96 fő, 27 %) esetében vagy az édesanya, vagy az édesapa nem roma házastárs. A roma diplomások édesanyjai ritkábban választanak maguknak nem roma párt, mint édesapjuk.

A mintába kerültek 16 százaléka kizárólag romák által lakott településrészen nőtt fel, jelenlegi lakókörnyezetük azonban már csupán 6 százalékuknak tekinthető szegregátnak. Nagy részük a túlnyomórészt nem romák által lakott településrészeire költözik. Igazából nem is a vegyes megtelepedés aránya növekszik, hanem a túlnyomórészt nem romák által lakott településrészen élők aránya növekedett meg 52 százalékra, a korábbi 35-ről.

A mintába kerültek képzési területeinek vizsgálata során kirajzolódik, hogy az egyes korcsoportok esetében jelentős belső átalakulási folyamat indult meg a képzési területek vonatkozásában. A diplomát szerző romák körében a képzési területek diverzifikálódtak és megjelennek nagy súllyal olyanok is, amelyek korábban roma fiatalok számára nem tűntek elérhetőnek.

4. Az interjú kutatás főbb eredményei

A kérdőívet kitöltő 355 főből kvótás mintavétel során kiválasztásra került 355 szereplő, akikkel narratív életútinterjúkat készítettem. A kiválasztás során a kérdőíves kutatásból kirajzolódó alapváltozókat vettem figyelembe, amelyek mentén a heterogén összetételű populációból homogén alcsoportok képződtek. Így a nem, az életkor, a roma származási csoporthoz tartozás, a végzettség szintje, a lakóhely típusa és a képzési terület változók mentén az adott alcsoportban betöltött arányuknak megfelelően kerültek az interjúalanyok kiválasztásra. Az interjúk túlnyomó többsége a járványügyi helyzetre való tekintettel online formában, videohívás keretében valósult meg. Az interjú kutatás esetében minden esetben hozzájáruló nyilatkozatot kértem, de a kutatási eredmények bemutatása során itt is biztosítottam a személy felismerhetetlenségét és azonosíthatatlanságát, jóllehet ezt többen nem is kérték. Kutatásetikai szempontból ezt feltétlenül követendőnek tartottam. Az interjúk minden esetben – az interjúalany előzetes beleegyezését követően – hangfelvételként rögzítésre kerültek, majd a másfél - 2 órás interjúszövegek szó szerinti átírásra kerültek. A hatalmas szövegdokumentáció szisztematikus elemzése során a legfőbb törekvésem az volt, hogy koherens kategóriarendszert alakítsak ki. Ennek segítségével tettem kísérletet az igen heterogén összetételű és divergens felfogásokat valló alapsokaságra vonatkozóan mintázatok megragadására. A disszertáció a felállított kategóriák mentén mutatja be és értelmezi az élettörténeti narratívákból kirajzolódó mintázatokot, azok főbb jellegzetességeit. Az értelmezéseket interjúrészletekből vett idézetekkel támasztom alá.

Az alábbiakban tézisszerűen mutatom be a kutatási eredményeket.

Az interjúszövegek bemutatása és elemzése az alábbi szerkezetben valósult meg:

1. A kibocsátó/származási közösség jellemzői

1.1. A kibocsátó / származási közösség nyelvi identitása

Az interjúalanyok nyelvi identitásának vizsgálatából három csoport rajzolódott ki. Az első csoportba azok az interjúalanyok tartoznak, akik beszélnek a romani vagy a beás nyelvet, a második csoportba azok az interjúalanyok, akiknek származási közösségében már csak a szülők vagy a nagyszülő beszélnek a nyelvet, végül az utolsó csoportot azok az interjúalanyok alkotják, akiknek származási közösségében a szülők és nagyszülők sem beszélnek a nyelvet. A kirajzolódott három csoportot döntően meghatározta az interjúalanyok roma nyelvi/kulturális csoporthoz való tartozása.

1.2. A kibocsátó származási közösség roma kultúrához rendelt elemeinek jellemzői

Az interjúalanyok nyelvi identitása mellett külön rákérdeztük arra, hogy emlékeznek-e olyan szokásokra, amelyet ők maguk a roma kultúrához rendelnek. Az interjúalanyok erre irányuló narratíváiból három markáns csoport rajzolódott ki.

1.3. Intézményesített tanuláshoz való viszony / iskoláztatással kapcsolatos attitűd

Az értelmiségivé válás formálódásának vonatkozásában döntő jelentőségűnek gondoltuk, hogy külön tárgyaljuk a származási közösség intézményesített tanuláshoz való viszonyát és általában az iskoláztatással kapcsolatos attitűdöt. Az intézményesített tanulási viszony vizsgálatakor négy csoportot különítettünk el, amelyeket az interjúalanyok narratíváiból kirajzolódottak. Ezek a tanulást támogató szülői attitűd (1), a tanulást támogató szülői attitűd, de tanulást elutasító származási közösség (2), az ambivalens tanulást támogató szülői attitűd (3) és a tanulást nem támogató szülői attitűd (4).

2. Az identitás összetevői

2.1. Az identitásstratégia formálódása

Ezt a fejezetrészt annak szenteltük, hogy külön megvizsgáljuk, a felnőtté és az értelmiségivé váláskor a származási közösség identitásstratégiához képest történt-e változás az interjúalanyok esetében. Ha igen, az milyen külső tényező hatására változott. Az interjúalanyok narratíváiból 6 különböző csoport rajzolódott ki és ennél a kérdéskörnél már sokkal kevésbé domináltak az egyes nyelvi/kulturális csoporthoz való tartozás közös jellegzetességei. Az elemzésben az előző fejezetekhez hasonlóan a különböző narratívákból kirajzolódott csoportok mentén mutatom be az identitás változását kiváltó tényezőket.

2.2. Párvalasztási stratégiák

A párvalasztás stratégia külön alfejezetben történő tárgyalását az teszi indokolttá, hogy a párvalasztás hatással lehet az identitásstratégia formálódására. Az interjúkészítés során az interjúalanyok maguk hozták be a párvalasztásra vonatkozó narratívákat, amikor saját identitásuk megéléséről és annak alakulásáról beszéltek. Az interjúalanyok párvalasztásra vonatkozó megállapításai alapján két csoportot tudunk elkülöníteni, amely csoportokhoz tartozó interjúalanyok párvalasztásra vonatkozó narratívái közös jellemzőket mutattak. Az csoportok egyik körét a roma/cigány párt preferáló párvalasztási stratégiát alkalmazó interjúalanyok alkotják, a másik csoportba pedig azok az interjúalanyok kerültek, akik a roma/cigány párhoz nem ragaszkodnak párvalasztási stratégiájukban. A különböző csoportokba sorolt interjúalanyok vélekedései összefüggést mutatnak a nemmel, a származási közösségben megjelenő roma kulturális hagyományokkal és kismértékben a nyelvi/kulturális csoporthoz való tartozással.

2.3. A kirekesztés-befogadás mechanizmusai

A kirekesztés-befogadás mechanizmusainak tárgyalását az indokolta, hogy az interjúalanyok identitás összevetőinek fejezetében tárgyaljuk, mert az interjúalanyok egészére vonatkozóan ennek megélése és feldolgozása hangsúlyosan megjelent roma identitásuk megélésével kapcsolatos narratívájukban. Az interjúalanyok a legtöbb esetben a köznevelési intézményi környezetben megélt kirekesztésről számoltak be, amely arra enged következtetni, hogy bár valószínűsíthető és az interjúk is ezt igazolják, hogy más területeken is érték őket kirekesztő atrocitások, de a kirekesztés megtapasztalásának ez volt számukra a leghangsúlyosabb színtere. Az identitás vállalásának dimenziói

Rendkívül fontosnak tartottuk, hogy külön rákérdezzünk az interjúalanyok körében arra, hogy mit gondolnak a roma identitásuk vállalásával kapcsolatban. Az eredmények azt mutatták, hogy szoros összefüggés van a diszkriminációs atrocitásokkal és a roma/cigány társadalom súlyos társadalmi helyzetével. Ugyanis az interjúalanyoknak kevesebb mint fele választja saját maga miatt identitását, mint személyiségének meghatározó elemét. Az interjú alanyok nagy része a többségi társadalom cigánysággal szembeni előítéleteinek csökkentése vagy a hátrányos helyzetű roma társadalom bátorítása miatt vállalja leginkább roma identitását.

3. Roma értelmiségiek szerepfelfogásai

3.1. Diplomaszerezés/pályaválasztás oka

Az eredmények azt mutatták, hogy az interjúalanyok döntő többségénél pályaválasztásuk okát jelentősen befolyásolta a romákkal szembeni elutasító attitűd, pontosabban a gyermekkorban elszenvedett kirekesztés vagy befogadás és a romák jelenlegi súlyos marginális helyzete.

3.2. A roma értelmiség formálódását támogató szervezetekhez való viszonya

Az interjú technikával arra az eredményre jutottunk, hogy az említett szervezetekhez való csatlakozásuk befolyásolta a roma értelmiségi szerepvállalásukat vagy a fiatalabb generáció esetében a jövőbeli szerepvállalásukra vonatkozó elképzeléseiket.

3.3. Saját értelmiségi szerepükkel kapcsolatos elképzeléseik

Az interjúalanyok erre vonatkozó véleményének tárgyalása a disszertáció egyik fő kérdése volt. A roma értelmiségiek szerepeivel kapcsolatos elképzelésüket is döntően a roma társadalom marginális helyzetével, a gyermekkorban és a későbbi felnőttkorban megélt kirekesztéssel és a többségi és származási közösség szerepelvárásaival van összefüggésben.

3.4. Szakmai-társadalmi közösség roma értelmiségekkel kapcsolatos szerepelvárásai

Az interjúalanyok döntő többsége saját értelmiségi szerepvállalásukról szóló narratíváiban hangsúlyosan megjelentek a szakmai-társadalmi közösség által megfogalmazott szerepelvárások. A szakmai-társadalmi közösség szerepelvárásaival kapcsolatban két csoport rajzolódott ki, a szakmai/társadalmi közösség szerepelvárásával azonosuló roma értelmiségiek (1.) köre és a szakmai/társadalmi közösség szerepelvárását elutasító roma értelmiségiek (2.) köre.

3.5. A roma társadalom integrációjában vállalt szerepvállalás hatékonyságával kapcsolatos elképzelések

Miután az interjúalanyok többsége arról számolt be a szakmai-társadalmi közösség szerepelvárásával kapcsolatban, hogy döntően a roma értelmiségektől várják a romák súlyos marginális helyzetének megoldását, és a roma értelmiségiek formálódását támogató szervezeteket elutasító vagy kritikus interjúalanyok is ugyancsak erről számoltak be, külön fejezetben tárgyaljuk, hogy ők maguk hogyan vélekednek a roma értelmiségiek hatékonyságáról a romák társadalmi integrációjának területén. A narratívák alapján az interjúalanyok erre vonatkozó véleménye alapján kialakult alcsoportok szerint tárgyaljuk a kérdéskört.

4. Összegzés

Disszertációm alkalmazott társadalomtudományi kutatás: azt vizsgáltam, hogy a roma értelmiségiek önképe és cselekvési terük milyen kapcsolatban áll egymással. A fő kérdés arra irányult milyen tényezők határozzák meg az értelmiségi szerepről vallott felfogásokat és a tényleges cselekvési mezőt. A kutatás elsődleges célja nem a véleményformáló szűk roma politikai elit vizsgálatára irányult. Az alkalmazott társadalomtudományi szemlélet indokolta a roma értelmiség fogalmának szélesebb értelmezését, ami a felsőfokú diploma megszerzésével határolja körbe a vizsgálati populációt. A kutatás megmutatja, hogy a diplomás romák nem töltenek be minden esetben tényleges értelmiségi szerepeket, ugyanakkor, ha csak a szűk roma elit értelmiségre irányult volna a vizsgálatom, nem vált volna láthatóvá a roma diplomások belső tagoltsága, eltérő szerepfelfogásuk, megosztottsága, törésvonalai.

A kutatás igazolja, hogy a mai roma értelmiség körében a társadalmi szerepvállalás az értelmiségi szerepértelmezésekben felerősödik. Ennek három meghatározó összetevőjére mutatok rá: (1.) Az ösztöndíjat biztosító támogató intézmények olyan értelmiségi pályára terelik a roma fiatalokat, ahol szükségszerűen kerülnek kapcsolatba a „romaüggyel”, társadalomtudományi képzési terület (szociológusok, szociális munkások, kulturális antropológusok), pedagógiai képzési terület (óvodapedagógusok, tanítók, tanárok), akiktől a szegregált óvodákban és iskolákban való szerepvállalás várnak el. (2.) A diplomás romákkal szemben látens, de néha ki is mondott többségi társadalom által megfogalmazott elvárás, hogy aktívan járuljanak hozzá a romákkal kapcsolatos társadalmi „problémák” megoldásához, sok esetben azt várják, hogy a rendkívül súlyos társadalmi problémákat a diplomás romák oldják meg és kezeljék. (3.) Az értelmiségivé váló romák belső készítetése a „saját népük” felemelkedésében, modernizációjában való szerepvállalás, több esetben függetlenül attól a képzési területtől, ahol a diplomát szerezték. Ez a missziós tudat alapvető elemévé vált a roma diplomás réteg értelmiségi szerepfelfogásának.

A kutatás folyamatában megfogalmazott hipotézisek a kvantitatív és kvalitatív adatelemzés tükrében beigazolódtak.

Első hipotézisem azt feltételezte, hogy a vizsgálatba vont diplomás roma értelmiségiek és a jelenleg a felsőoktatásban tanulók értelmiségi szerepei a speciális magyarországi roma kisebbségi léthelyzet által meghatározottak és a többségi társadalom velük kapcsolatos szerepelvárásainak kívánnak megfelelni. Az elemzés során markánsan kirajzolódott, hogy a kisebbségi identitás megélése, a pozitív önkép formálása milyen változatos módon valósult meg. A roma közösséghez tartozástól teljesen függetlenül, a mintába kerültek esetében az

identitás megélésének legfőbb dimenziója a kirekesztettség, az előítéletesség és a magukon megtapasztalt diszkrimináció. Tehát a külső társadalmi közeg negatív hozzáállása, az etnikus önazonosság veszélyeztetettsége a formálója ennek az identitásnak. A stigmatizált kisebbséghez tartozás megélése olyan jellemző, ami csak a magyarországi romák esetében bír ilyen kitüntetett jelentőséggel. Az értelmiségi szerepfelfogásokban elsődleges szerepet kap a romákért való tenni akarás erkölcsi imperatívusza, amely egyértelmű elvárásként fogalmazódik meg irányukban a többségi társadalom elváráshorizontján is.

Második hipotézisben azt feltételeztem, hogy a diplomát szerzettek roma értelmiségi szerepeiről kialakított elképzeléseit jelentékeny módon határozzák meg problémaértelmezéseiket, a különféle megoldási módok iránti fogékonyságukat, a lokális térben kialakított cselekvéseiket. A kérdőíves kutatási eredmények és az interjúkban elbeszélte narratívák ebben az összefüggésben is egyirányba mutatnak. Az értelmiségi szerepfelfogások több összetevő mentén formálódnak, de abban közös álláspont van, hogy ezek döntően határozzák meg az egyes aktorok cselekvési terét.

A kutatási eredmények egyértelműen cáfolják a roma értelmiségekre vonatkozó azon általánosan megfogalmazott szakirodalmi megállapítást, amely azt feltételezte, vagy vélte igazolhatónak, hogy a roma értelmiség eltávolodóban van az őt kibocsátó roma társadalomtól. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a sikeres romák, a diplomához jutó roma értelmiségi szakmai érvényesülésükért cserébe asszimilálódtak a többségi társadalomhoz, ennek részeként nemcsak eltávolodtak egykori származási közösségüktől, hanem a roma kultúra sem jelentett többé számukra identifikációs alapot. A megállapítás azt is feltételezi, hogy emiatt a sikeres romák etnikus identitásának elvesztése azt eredményezi, hogy a többségi társadalom romákról forgalmazott egyoldalú képét erősíti. Nincs roma középosztály, mert a diplomások asszimilálódnak, tehát a romák továbbra is azok maradnak, akik szegények. A kutatási eredmények egyértelműen cáfolják ezt a leegyszerűsítő értelmezést. Az interjúkból kirajzolódott milyen nehézségeket kell megélnie a diplomát szerzett értelmiségi szerepet betölteni kívánó értelmiséginek. A „se ide nem tartozók, de még oda sem” életérzés valóban markáns jellemző. Azonban az egyértelműen nem igazolódott, hogy a diplomás romák eltávolodnak, kilépnek korábbi kulturális közegükből. A szakirodalmi megállapítások a 2000-es évek elején születtek és a roma értelmiség első és második generációjára vonatkoztak. Kivételként tekintve azokra a roma elitet alkotó értelmiségi szereplőkre, akik politikai karrierjük részeként felvállalták a romák jogvédelmét és esélyegyenlőségük biztosításáért tevékenykedtek. A kutatási mintában szereplő – a populáció majd egyharmadát – jelentő 45

éven felüli generáció esetében semmi nyomát nem leljük az identitásmegtagadásnak, a roma kultúrától való távolodásnak. A fiatal generáció esetében meg végképp nem ez a jellemző. Egyre erősebb tendencia a veszélyeztetett identitás megküzdési stratégiáiban a pozitív önkép kialakítása, a roma identitás újrafelfedezése, annak büszke vállalása. Azért kényszerülnek erre, mert ha tagadják is roma identitásukat, rejtőzködni is próbálnak, ez egyáltalán nem vezet eredményre, hiszen a többségi társadalom rasszjegyeik alapján továbbra is cigányként tartja őket számon. Azonban az az interjúkból is kirajzolódik, hogy a diplomát szerzettek körében az életvezetési normák tekintetében valóban megfigyelhető egy akkulturalizációs folyamat. Ez azonban inkább értelmezendő egy társadalmi mobilitási/polgárosodási folyamat következményeként, semmint a roma identitástól való tudatos távolodásként.

A roma diplomások átfogó kutatása nemcsak az értelmiségi szerepek vonatkozásában bír kitüntetett jelentőséggel. A vizsgálat eredményei arra utalnak, hogy nem kis hányaduk nem tartja magát roma értelmiséginek, s nem is tölt be ilyen szerepet. Fontos kiemelni, hogy ez a nagyszámú roma diplomás a középosztályosodás révén kulcsszerepet tölt be a romák társadalmi integrációjában, többségi társadalom általi elfogadottságában, de azt tevékenységével közvetlenül nem kívánja előmozdítani.

Az értekezés tárgyában megjelent publikációk

Gulyás, Klára

2020 - A cigányok reprezentációjának változásai. A romák történetének megjelenítései címmel tudományos előadás a Változás és változtatás: kihívások és válaszok interdiszciplináris megközelítésben című online konferencián. 2020. november 18. Szervező: Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.

2020 - Roma szegregátumok szociális városrehabilitációja: Makó Honvéd városrész példája. In: Péti, Márton; Schwarcz, Gyöngyi; Ress, Boglárka (szerk.) Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasági, környezeti jelenségeiről és kihívásairól. Budapest: Nemzetstratégiai Kutatóintézet 65-71.

2020 - A személyes sorsok és történetek szerepe a roma Holokauszt oktatásában. In: Bihari, Erika; Molnár, Dániel; Szikszai-Németh, Ketrin (szerk.) Tavaszi Szél 2019 Konferencia = Spring Wind 2019: Konferenciakötet III. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) 558-568.

2019 - „Az iskolai szegregációs folyamatok tendenciái Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.” Konferenciaelőadás A találkozás kultúrája. XII. Miskolci Tanítási Konferencián, 2019. február 1.

2019 - Roma értelmiségi szereplehetőségek. Kultúra-konceptiók és szerepértelmezések összefüggései miskolci roma értelmiségiek körében 1-6. , 6 p. (2019) Konferenciaelőadás a Hungarian Conference on Educational Research - Prevenção, intervenção és compensação-Korszerű neveléstudományi módszerekkel a korai iskolaelhagyás ellen című konferencián, Eger. 2019. május 24.

2019 - Gyermekneveléshez kapcsolódó roma hagyományok értelmiségi roma nők körében. Tudományos előadás a Kocka kör Tehetséggondozó Kulturális Egyesület 4. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferenciáján. Debrecen, 2019.03.21.

2019 - Mária Terézia cigánypolitikája: Egységes elképzelés, divergens megvalósítás In: Biczó, Gábor (szerk.) Így kutatunk mi : A Lippai Balázs Roma Szakkollégium válogatott romológiai tanulmánygyűjteménye. Debrecen: Didaktika 11-28.

2018 - Pedagógus nézetek vizsgálata a roma származású gyermekek oktatásának-nevelésének kérdéskörében. SZELLEM ÉS TUDOMÁNY : 2-3 pp. 51-62.

2017 - Pedagógus nézetek vizsgálata roma származású gyermekek oktatásának-nevelésének kérdéskörében In: Kerülő, Judit; Jenei, Teréz; Gyarmati, Imre (szerk.) XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia : Program és absztrakt kötet Nyíregyháza: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, Nyíregyházi Egyetem (2017) 636. 142-142.

2016 - Roma értelmiségi szereplehetőségek: Kultúra-koncepciók és szerepértelmezések összefüggései miskolci roma értelmiségiek körében. SZELLEM ÉS TUDOMÁNY, 1-2. 135-187.